

Spinoza: Een reis langs zijn Voorlopers en Tijdgenoten

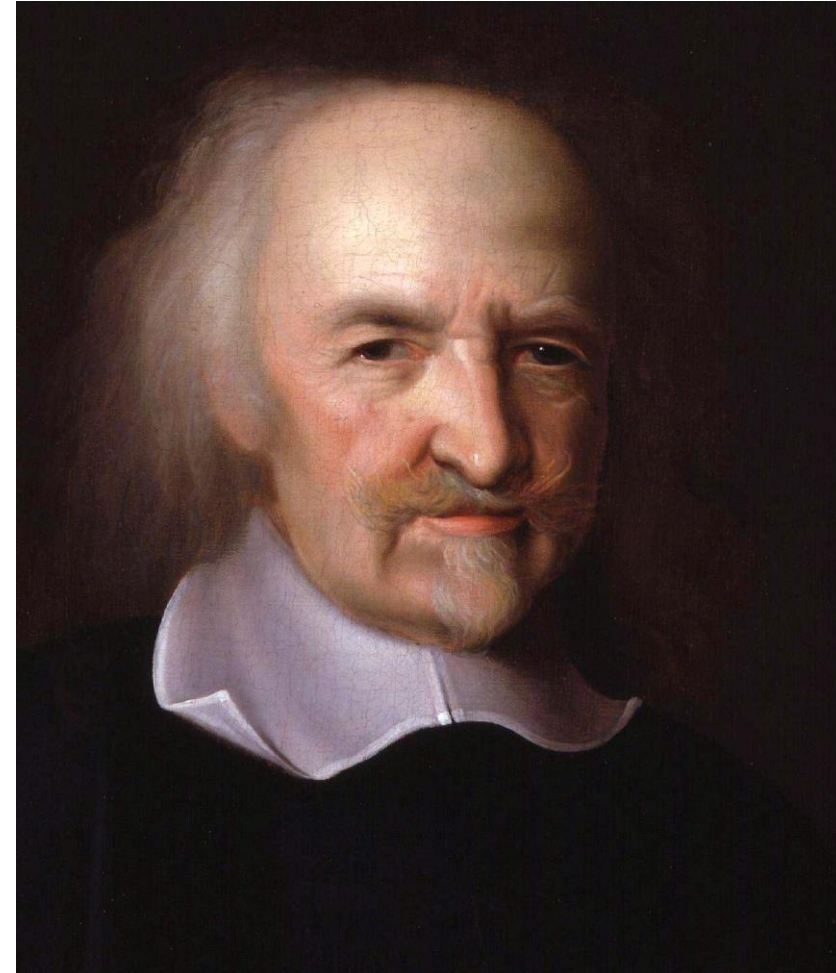
Thomas Hobbes

zaterdag 18 april 2026: 15.00-17.00

De Rank, Soest

Indeling

1. Leven en geschriften
2. De filosofie van Hobbes
 - a. fysica
 - b. antropologie
 - c. politica
3. Spinoza en Hobbes

Leven

Thomas Hobbes werd op 5 april 1588 geboren in Malmesbury. Naar verluidt zou hij voortijdig zijn geboren toen zijn moeder van de komende invasie door de Armada hoorde. Over zijn jeugd is zo goed als niets bekend. Zijn vader was predikant.

Zijn vader moest na een vechtpartij met een andere predikant naar Londen vluchten. Hij liet zijn gezin achter onder de hoede van zijn oudere broer. Hobbes bezocht eerst een grammarschool en vervolgens een particuliere school. In 1603 ging hij naar Oxford, waar hij **een afkeer kreeg van de scholastiek**. In 1608 behaalde hij zijn bachelor in Cambridge. Hij werd daarna huisleraar bij de adellijke familie Cavendish. Hiermee reisde hij tweemaal naar het continent op een grand tour (van 1610-1615 en van 1632-1637). Hij ontmoette daar onder meer Galileï). **1629 ontdekking Euclides**. Tussen 1632 en 1651 verbleef hij weer in Frankrijk nu als balling.

Leven II

Na zijn terugkeer een discussie met de aartsbisschop van Canterbury John Bramhall. Bramhall verdedigde daarbij het bestaan van de menselijke vrije wil, waarvan Hobbes het bestaan ontkende. Tussen de wiskundige John Wallis verdedigde hij de mogelijkheid van de kwadratuur van de cirkel.

Karel II nam Hobbes in bescherming toen het Lagerhuis in 1666 een wetsontwerp indiende dat atheïsme in boeken strafbaar stelde ... in het bijzonder ... het boek van Mr. Hobbes dat de *Leviathan* wordt genoemd."¹ Hobbes verbrandde enige van zijn compromitterende artikelen en een bijlage bij de *Latijnse vertaling van de Leviathan* probeerde hij aan te tonen, dat aangezien het "High Court of Commission" was opgeheven, dat alleen zij de de geloofsbelijdenis van Nicea verwierpen een ketter waren. In 1679 kreeg Hobbes een beroerte. Hij overleed op 4 december van dat jaar.

werken

1620. "A Discourse of Tacitus", "A Discourse of Rome", and "A Discourse of Laws". In *The Horae Subsecivae: Observation and Discourses*

1629. *Eight Books of the Peloponnese Warre*, translation with an Introduction of Thycidides

1637. *A Briefe of the Art of Rhetorique*

1639. *Tractatus Opticus II*

1640. *Elements of Law, Natural and Politic*

1641. *Objectiones ad Cartesii Meditationes de Prima Philosophia*

1642. *Elementorum philosophiae sectio 3 de Cive*

1643. *De Motu, Loco et Tempore*

1644. "Opticae, liber septimus" (*Tractatus opticus I* written in 1640). In *Universae geometriae mixtaeque mathematicae synopsis*

1651. *Philosophicall Rudiments concerning Government and Society* – Engelse vertaling van *De Cive*

1651. *Leviathan, or the Matter, Forme and Powewr of a Commonwealth, Ecclesiastical and Civil*

1654. *Of Libertie and Necessitie, a Treatise*

1655. *Elementorum Philosophiae Sectio prima De corpore*

1656. *Elements of Philosophy, The First Section, Concerning Body* – anonymous English translation of *De Corpore* 1656. *Six Lessons to the*

1658. *Elementorum Philosophiae Sectio Secunda De Homine* 1660. *Examinatio et emendatio mathematicae hodiernae qualis explicatur in libris Johannis Wallisii*

1661. *Dialogus physicus, sive De natura aeris*

1662. *Seven Philosophical Problems, and Two Propositions of Geometry* – published posthumously

1666. *De Principis & Ratiocinatione Geometrarum*

1666. *A Dialogue between a Philosopher and a Student of the Common Laws of England* (publ. 1681)

1668. *Leviathan* Latijn

1668. *An answer to a book published by Dr. Bramhall, late bishop of Derry; called the Catching of the leviathan. Together with an historical narration concerning heresie, and the punishment thereof* (publ. 1682)

1672. *Lux Mathematica. Excussa Collisionibus Johannis Wallisii* 1673.

1673. Engelse vertaling van de *Ilias* en *Odyssee*

1679. *Thomae Hobbessii Malmesburiensis Vita. Authore seipso*

Deel I: het lichaam

Ontdekking Elementen van Euclides in 1629

Christenen: 'began also to make use of philosophy, and with the decrees of Holy Scripture to mingle the sentences of heathen philosophers ; and first some harmless ones of Plato, but afterwards also many foolish and false ones out of the physics and metaphysics of Aristotle' .. Uit Opdracht brief van De Corpore

Opbouw van de fysica in de Brief aan de lezer: 'The order of the creation was,

light, distinction of day and night, the firmament, the luminaries, sensible creatures, man; and, after the creation, the commandment.

Therefore the order of contemplation will be, reason, definition, space, the stars, sensible quality, man and als hij volwassen is de onderwerping aan het gebod.'

Opbouw boek

PART FIRST, of LOGIC.

1. Of Philosophy
2. Of Names
8. Of Proposition
4. Of Syllogism
5. Of Erring, Falsity, and Captions
6. Of Method

PART SECOND, OR THE FIRST GROUNDS OF PHILOSOPHY.

7. Of Place and Time
8. Of Body and Accident
9. Of Cause and Effect
10. Of Power and Act
11. Of Identity and Difference
12. Of Quantity
13. Of Analogism, or the Same Proportion
14. Of Strait and Crooked, Angle and Figure

PART THIRD, OF THE PROPORTIONS OF MOTIONS AND MAGNITUDES.

15. Of the Nature, Properties, and divers Considerations of Motion and Endeavour [conatus]
16. Of Motion Accelerated and Uniform, and of Motion by Concourse
17. Of Figures Deficient
18. Of the Equation of Strait lines with the Crooked Lines of Parabolas, and other Figures made in imitation of Parabolas.
19. Of Angles of Incidence and Reflection, equal by Supposition
20. Of the Dimension of a Circle, and the Division of Angles or Arches
21. Of Circular Motion
22. Of other Variety of Motions
23. Of the Centre of Equiponderation of Bodies pressing downwards in Strait Parallel Lines
24. Of Refraction and Reflection

PART FOURTH, OF PHYSICS, OR THE PHENOMENA OF NATURE.

25. Of Sense and Animal Motion
26. Of the World and of the Stars
27. Of Light, Heat, and of Colours
28. Of Cold, Wind, Hard, Ice, Restitution of Bodies bent. Diaphanous, Lightning and Thunder, and of the Heads of Rivens
29. Of Sound, Odour, Savour, and Touch
30. Of Gravity

Deel 1, hoofdstuk 1 wijsbegeerte

Zonder methode nu: net als tijd dat mens leefde als jagers en verzamelaars.

'Zodanige kennis van gevolgen of verschijnselen als we verkrijgen door middel van ware redenering van uit de kennis die we eerder hebben van hun oorzaken of voortbrenging'. ≠ zintuigelijke kennis, geheugen of *historia*.

Redenering is berekening: optellen en aftrekken. Iets ver weg: lichaam, beziel, redelijk -> mens.

Tellen ook bij grootte, beweging, graden van kwaliteit, activiteit, proportie.

Voortbrenging: cirkel

Daarom beginnen bij lichaam als zodanig.

Wijsbegeerte gaat over het lichaam: voortbrenging te kennen ≠ theologie, want God is eeuwig.

Natuurlijk en burgerlijk lichaam -> **Twee delen filosofie**. De burgerlijke wijsbegeerte omvat de ethiek (antropologie) en de samenleving (gemenebest) (plichten van onderdanen)

Het nut:

Kunsten, die stof en beweging meten, daarom bouwkunst, scheepvaart, sterrenkunde, geografie.

Rampen vermijden: burgeroorlog, die tot gevolg heeft slachtingen, eenzaamheid en gebrek door elke grond voor onenigheid en twist weg te nemen.

Deel 1: logica

Namen (tekens om onze gedachten kenbaar te maken met de stemgeuit)

Proposities

Syllogisme

Methode

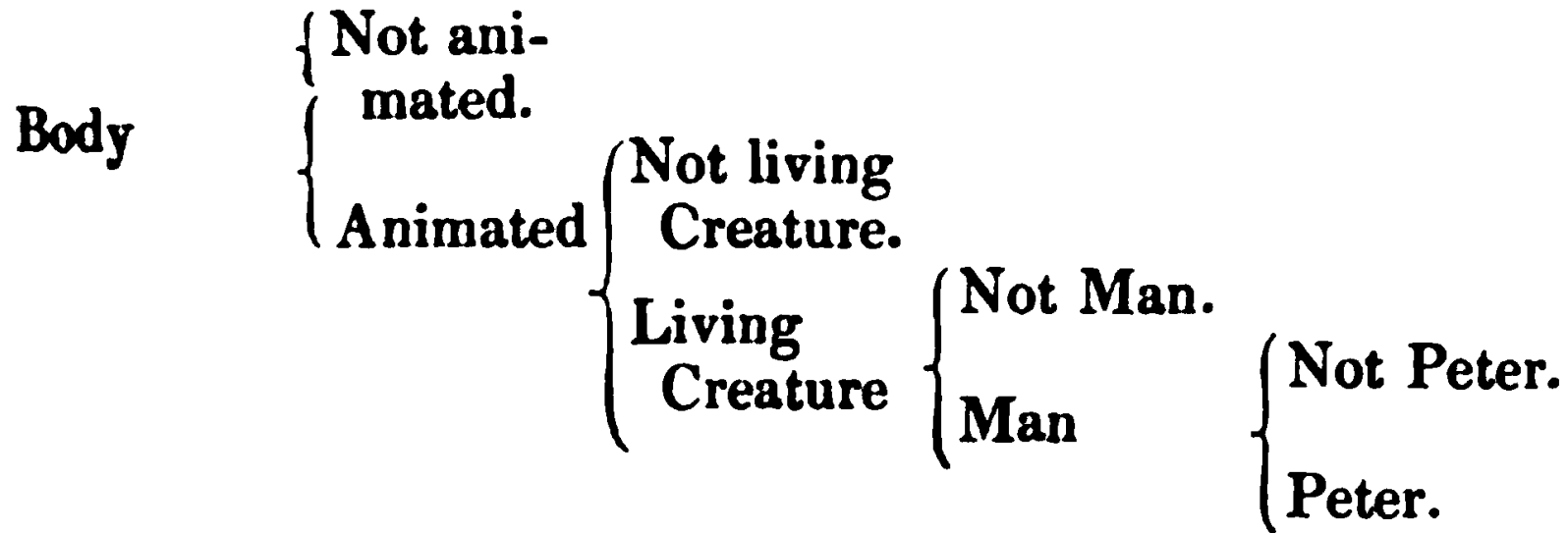
Nominalisme: namen zijn arbitrair (zijn ook natuurlijke tekens).

Algemene namen.

De categorie: de namen voor lichamen geordend: boom van Porphyrius

THE FORM OF THE PREDICAMENT OF BODY.

**Not-Body, or
Accident.**

Methode

Twee soorten methode: a. analytisch (resolutio) en b. synthetisch

a. Analytisch van waarneming van gevolgen tot de oorzaken: vinding.

b. Compositie van oorzaken naar gevolgen: waarom vraag?

In fysica: beweging

In burgerlijke wijsbegeerte: 'motions of the mind', dat wil zeggen de hartstochten. Hun oorzaken zijn beweging en verbeelding en behoren daarom tot de fysica.

Deel 2: eerste filosofie: vernietingsexperiment

Wijsbegeerte algemene kennis. Eerste filosofie is kennis over het zijnde: noties als wezen, stof, vorm, oorzaak, gevolg, beweging, tijd, plaats eenheid .., die Aristoteles deels in de fysica deels in de boeken genaamd *Metafisica* behandelt.

Materialisme

ruimte/tijd fantasma ens imaginabile

lichaam/accident is dat wat niet afhangt van onze denken en valt samen met een deel van de ruimte: grootte. Een accident is een beschouwingwijze daarvan.

oorzaak/gevolg, vermogen/act (verschillende namen) ->

Noodzakelijk en voldoende om gevolg voort te brengen: determinisme

Identiteit en verschil

Deel 3: meetkunde

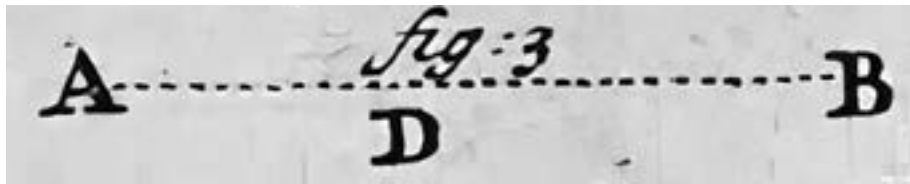
Beweging en grootte universele eigenschappen.

Beweging brengt meetkundige figuren voort.

Snelheid -> vermogen

Conatus is niet meetbare beweging (punt). Wel richting

Uit Cuffeler pars 2

Deel 4: de fysica, ofwel de verschijndelen van de natuur

De verschijnselen van de natuur -> menselijke waarneming

Niet van de lichamen zelf: veranderlijk.

Definitie: waarneming is een fantasma veroorzaakt door een reactieve conatus van het zintuiglijk orgaan op een object.

Hierbij object niet noodzakelijk aanwezig.

verbeelding -> hartstochten

geheugen

dromen

Fysica vervolg

26. De sterren. Onmeetbaar groot. Geen vacuum (er voor Lucretius), experimenten.

Copernicus en Kepler: drievoudige beweging van de aarde.

27. Zonlicht door de beweging van de zon door de ether. Opwinding warmte.

28. IJs. Donder en bliksem

29. Geluid, smaak, gevoel

30. zwaartekracht. Vermogen van de aarde.

B. Antropologie: de homine

1. De Generis Humani Origine, etc. (oorsprong van de mens))
2. De Linea Visuali et Perceptione Motus (de zichtbaarheidslijn, of de waarneming van de beweging)
3. De Objecti Loco apparente per Visionem directam (de schijnbare plaats van het object door direct zien)
4. De Repræsentatione Objecti in Perspectiva de representatiue van het object in perspectief)
5. De Loco Objecti apparente in Speculis Planis et Convexis per Reflectionem (de schijnbare plaats in vlakke en bolle spiegels)
6. De Loco Objecti apparente per Reflectionem in Speculo sphærice concavo (de schijnbare plaats in holle spiegels)
7. De Loco apparente Objecti Visi per Refractionem unicam 59 (De schijnbare plaats van een gezien object bij enkele breking)
8. De Visione post duas Refractiones, sive de Dioptris vulgaribus 65 (bril)
9. De Dioptris duplicatis, sive de Telescopio et Microscopio 77
10. De Sermone 88 (taal)
11. De Appetitu et Fuga 94 (streving en vlucht)
12. De Affectibus, sive Perturbationibus Animi 103 (de aandoeningen of de verstoringen van de ziel)
13. De Ingeniis et Moribus – 111 (karakters en zeden)
14. De Religione - 118
15. De Homine Fictitio, sive de Persona

De oorsprong van de mens

Mens zowel een natuurlijk wezen als een burgerlijk.

1. Eeuwigheid van de wereld-> eeuwigheid van de mens.

2. Voortbrenging door aarde maar *excepto homine, qui post cætera animalia ad Dei similitudinem creatus est* (met uitzondering van de mens die naar de gelijkenis van God geschapen is).

Voorplanting door verhitting moederlijk bloed doet het zaad ontkomen.

Stofwisseling cf. *De homine* van Descartes

Dood door verstopping van de zenuwbanen.

Het zien en de optica 2-9

Een voorstelling is welgevormd, als het licht en de kleur een figuur vormen waarvan de delen hun oorsprong hebben in het object. Echter: alle levende wezens houden van nature de voorstelling voor het ding zelf.

De taal (hoofdstuk 10)

Tekens ≠ woorden -> taal specifiek voor de mens.

Taal is variabel en arbitrair. Dieren geen reflectie en verbeelding, maar mens dwalen en misleiden.

Gen 2:20 Adam naamgever, hoe kon hij Gods gebod verstaan?

Voordelen taal: tellen en meten, onderwijs, bevelen. Zo veiligheid.

Wetenschap is meer dan kennis alleen – feit - , maar dat wat we bewijzen. Daarom door de mens gemaakt.

Oratione homo non melior fit, sed potentior. (Door de taal wordt de mens niet beter maar machtiger)

Hoofdstuk 11

Appetitus (neiging) en vlucht hangen niet van onze wil af, maar ontstaan uit de ervaring. Kinderen weinig neigingen. Neiging (toekomst) ≠ genot.

Zij vormt de basis van het goede – relatief - (teken van het goede: schone, nuttige en het vreugdevolle).

Het grootse goed is zelfbehoud: sui cuique conservatio – (zekerheid -> macht) het grootste kwaad de ondergang van zijn natuur.

Goederen: rijkdom, wijsheid kunsten en de letteren, activiteit (handel) *Negotia*.

Wat geeft vreugde, wat is aangenaam?

Vergelijking goederen (duurzaamheid) en het hoogste goed (niet deze wereld, neiging is voortgang niet bereiken)

Hoofdstuk 12: de gemoedsaandoeningen

De hartstochten ontstaan door de verschillende objecten van de neiging. Het zijn bewegingen van bloed en van levensgeesten met beslissing rede.

Belemmeren de rede vandaar de naam.

Vreugde tegenover haat. Trots

Haat -> hoop en vrees, woede (minachting) en wraak, schaamte

Natuurlijke vroomheid respect voor onzichtbare machten. Grondslag religie.

Lachen en huilen door teleurstelling in hoop: vooral zwakken.

Liefde vormen zoveel als objecten. Kan mateloos zijn. Medelijden wel voor gestraften, niet voor zondaars in de hel. De laatste geen voorstelling.

Hoofdstuk 13: karakter en zeden

Karakter hangt af van fysiek temperament, ervaring, gewoonte, goederen van het fortuin, zelfinschatting en leraren.

1. Mogelijkheid tot verbeelding.
2. Gewoonte: jong geleerd oud gedaan (wijs).
3. Ervaring -> prudentie
4. Fortuin: geboorte, rijkdom, macht
5. Zelfbedrog. Tegen onbeschaamdheid van kerkleraren
6. Boeken Rome republiek en Athene. Massa tot opstand: Brutus en Ravailac.
7. Zeden: gewoonte in overeenstemming met rede. Bepaald door staat.

Hoofdstuk 14: de godsdienst

Natuurlijke religie houdt in de eredienst, d.w.z. het eerbewijs aan Hem, en daarin een genoegen vinden en het geloof in God de almachtige.

Geloof berust niet op wonderen, maar sinds de wonderen zijn opgehouden op de **staatsmacht**. Paulus geloof, hoop en liefde. Nu in koninkrijk Gods alleen **liefde**. Liefhebben is zijn geboden houden.

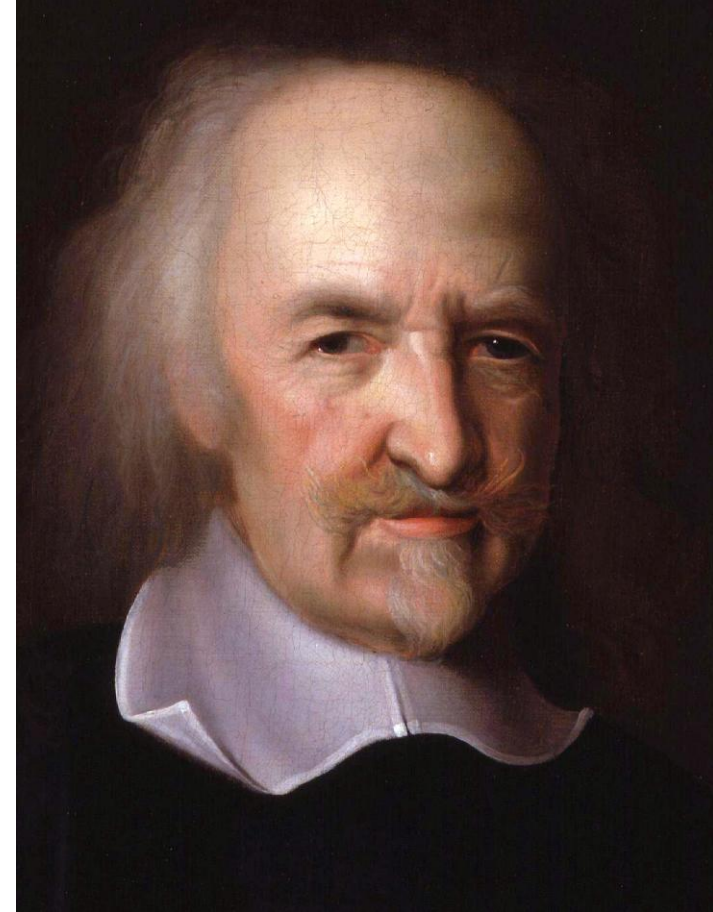
Zonde - > straf. Christus' kruisdood noodzakelijk.

Publieke en privé eredienst. Ceremoniën niets zonder rechtvaardigheid. Toch zijn riten door staat: redelijk. Zo niet: bijgeloof.

Ontaarding geloof door priesters en door zeden.

Kettervervolging en tovenarij lijkt Hobbes goed te keuren.

Slothoofdstuk: vertegenwoordiging Persona: toneel.
Vorst als persona van God op aarde.

tussenspel

*Leviathan, or concerning Commonwealth.
London 1651.*

LEVIATHAN:
OF VAN DE
STOFFE, GEDAENTE,
ende **MAGT** vande
KERCKELYCKE
ENDE
WERELTYCKE
REGEERINGE.

Beschreven door
THOMAS HOBBS
van **MALMESBURY.**

*Sum ex
B.C.*

TOT AMSTERDAM,
By **JACOBUS WAGENAAR**, Boeck-verkooper,
op de hoeck van de Mol-steegh, in *Des-Cartes*.

ANNO 1667.

EERSTE DEEL,

Handelende van den Mensch.

- I. **V**ande Sinnen.
- II. Van de Inbeeldingen.
- III. Van het op malkander volgen, ende t'Samen-voegen der Inbeeldingen.
- IV. Vande Tael.
- V. Vande Reden en Wetenschap.
- VI. Van de Inwendige Beginfelen der Vrywillige Bewegingen, diemen gemeenlijk Passien noemt; en van de maniere van spreekken, waer doorse worden wtgedrukt.
- VII. Van het Voleyndigen ende Besluyten der Discoursen.
- VIII. Van de Deugden des Verstants (ofte *Intellectuales Virtutes*) ende der selver gebreecken.
- IX. Van bysondere Onderwerpen van de Kennisse.
- X. Van Magt, Waerdije, Digniteyt, Eer, ende Waerdigheyt.
- XI. Van het Onderscheyt der Manieren.
- XII. Van den Godts-dienst.
- XIII. Van den Natuyrlijcken Staet van het Menschelijke Geslagt, aengaende haer Gelucksaligheyt ende Ellende.
- XIV. Van de twee eerste Natuyrlijke Wetten, ende van de Contracten, ofte Onderlinge Handelingen.
- XV. Vande andere Wetten der Natuyre.
- XVI. Van Personen, Autheuren ende Gepersoneerde dingen.

HET TWEEDE DEEL,

Van een Staet, ofte Regeeringe

- XVII. Vande Oorsaecken, Opreginge ende regte beschryvinge van een Staet, ofte Regeeringe.

- XVIII. Van de Regten der Souveraynen, die door Oprengtinge van een Staet verkregen worden.
- XIX. Van eenige byfondere Soorten van Regeeringe door Institutie, ende vande Successie, dieder tot of in de Souverayne Magt is.
- XX. Van de Heerschappije van Vaders over hare Kinderen, ende van Heeren over hare Slaven.
- XXI. Van de Vryheyt der Onderdanen.
- XXII. Wt wat slag van menschen de gestelde Vergaderingen van Gemagtigde en niet-Gemagtigde Personen bestaan.
- XXIII. Van de Publijcke Dienaers van de Souverayne Magt.
- XXIV. Van de Opvoedinge ende Voort-teeling van een Staet.
- XXV. Van Raedt, ofte Raets-pleginge.
- XXVI. Van de Burgerlijcke Wetten.
- XXVII. Van Misdaden, Verschooningen ende Kleynmaeckingen van dien.
- XXVIII. Van Straffen ende Belooningen.
- XXIX. Van de dingen die tot Vernietinge ende Ondergang van een Staet, ofte Regeeringe strecken kunnen.
- XXX. Van het Ampt, ofte Pligt van een Souveraynen Representerder.
- XXXI. Van het Koninckrijcke Godts, so als het is door de Natuyr.

HET DERDE DEEL,

Van een Christelijcke Regeeringe.

- XXXII. Van de Beginfelen van een Christelijcke Politie.
- XXXIII. Van het Getal, Outhet, Oogmerck, Autoriteyt, ende Wtleggers der H. Schriftuyre.
- XXXIV. Wat het Woort Geest, Engel, ende Ingevinge des Geestes, in de H. Schriftuyre beteekent.
- XXXV. Wat in de Schriftuyre, door het Koninckrijcke Godts, door her Woort, Heylig, Geheyligt, ende Sacrament, verstaen moet worden.
- XXXVI. Van het Woort Godts ende der Propheten.

HOOFSTUCK.

- XXXVII. Van de Miraculen en haer Gebruyck.
- XXXVIII. Wat in de Schriftuyre het Eeuwige Leven, de Hell, de Saligheyt, de Toekomende Werelt, ende de Los-koopinge beteekent.
- XXXIX. Wat het woort Kerck inde Schriftuyre beteekent.
- XL. Van de Regten van het Koninckrijcke Godts, die Abraham, Moses, de Hooge-Priesters, ende de Koningen van Juda gehad hebben.
- XLI. Van het Ampt onses Saligmaeckers.
- XLII. Van de Kerckelijcke Magt.
- XLIII. Van de dingen die de menschen van nooden hebben, om in het Koninckrijck Christi aengenomen te worden.

HET VIERDE DEEL,

Van het Koninckrijck der Duysternisse.

- XLIV. Van de Geestelijcke Duysternisse, dieder wt het qualijck wtleggen van de Schriftuyre ontstaet.
- XLV. Van de Dæmonologie, ofte Leere der Duyvelen, ende andere Overblijfselen van den Heydenschen Godtsdienst.
- XLVI. Van de Duysternisse, die wt een ydele Philosophie, ende wt de Fabulagtige Traditien gesproten is.
- XLVII. Van het Profijt en Voordeel, datter wt soodanige Duysternisse getrocken wort, ende wien het ten goede komt.
- Een Weder-opneming, ende Besluit van het geheele Werck.
- Het Byvoegsel wt de *Pseudodoxia Epidemica* van den Heer Thomas Browne, Med. Doctor tot Norwich.

c. De burger

Deel I: de vrijheid

1. De staat van de mensen buiten de maatschappij
2. De natuurwet omtrent het verdrag
3. De overige natuurwetten
4. De natuurwet en de goddelijke wet

Deel 2: Imperio (de heerschappij)

5. De oorzaken en het ontstaan van een staat
6. Het recht van een raad of een mens die in de staat met de hoogste macht bekleed is
7. De drie soorten staten: democratia, aristocratia, monarchia.
8. Het recht van meesters over slaven
9. Het recht van ouders over kinderen en de vaderlijke regering

10. Vergelijking van de ongemakken in de drie staatsvormen

11. Schriftplaatsen die het volgende lijken tegen te spreken

12. De interne oorzaken die een staat doen uiteenvallen.

13. De ambten die de soevereine macht uitoefent

14. Wetten en overtredingen,

Deel 3: de godsdienst

15. Het rijk van God door de natuur

16. Het rijk van God door het Oude Verbond

17. Het rijk van God door het Nieuwe Verbond

18. Wat noodzakelijk is om het rijk der hemelen binnen te gaan

opdrachtbrief

De koningen maakten Rome tot een rover van de vrijheid der volken.

Cato Romeinse volk. (vgl. Tacitus de Romeinen maakten het land tot een woestenij en noemde het vrede).

Homo homini Deus, als zij medeburgers zijn en in staten leven.(E4p35s)
Daarbuiten: de mens de mens een wolf.

Wijsheid i.p.v. vooroordeel.

Ook een filosofie van de burgerlijke staat: methode.

Brief aan lezer: ouden bewaarden het geheim van de macht.

De ervaring leert dat de mensen elkaar wantrouwen: **realisme**

Deel 1: hoofdstuk 1: de natuurstaat

Wat is de natuurlijke houding van de mens tegen zijn medemensen?

Traditie liefde, want de mens is een politiek dier -> vrede. (natuur = rust)

Hobbes: handel en roem -> nut en niet genot.

Natuurlijke gelijkheid, vooral qua geesteskracht. Zelfvoldaanheid. Dus:

Vrees voor medemens.

Angst voor de dood -> natuurrecht zelfbehoud en alle middelen die daarvoor nodig zijn. -> oorlog natuurlijk tussen mensen. (wedijver, wantrouwen en trots). Geen wet en geen goed en kwaad.

Zonder staat menselijk bestaan eenzaam, armoedig, beestachtig en kort. -> verlangen naar vrede.

'Het moet voor een Wet der nature gehouden worden dat men na vrede trachten [streven] moet, so lang als er enige hoop is om die te verkrijgen'.

Geseculariseerde zondeval ?!

Deel 1: hoofdstuk 2-3: de natuurwetten

Natuurwet: voorschrift door de rede gekend om te doen wat zijn leven in stand houdt.

1. Vrede zoeken.
2. Vrijheid toestaan aan anderen als hij voor zichzelf begeert (gulden regel en van de rest van vrijheid afzien. Middels verdrag: do ut des.

Verder dwang: instelling soeverein.

3. Pacta sunt servanda. Rechtvaardigheid ieder het zijne
4. Niet ondankbaar, sociabiliteit, medelijden, billijkheid, geen trots, bescheidenheid.
5. Verdeling
6. Arbitrage: rechters. Geen rechter in eigen zaak. (20 natuurwetten)

Binding in geweten, zolang niet in strijd met natuurrecht.

Ethiek = recht. (E4p37s2)

Hoofdstuk 4: het boek van de natuur en de openbaring

De wet , die natuurlijk en moreel is, wordt gewoonlijk ook **goddelijk** genaamd, en dat niet met onrecht: want dit geschiedt hierom, omdat de **Rede die de wet der naturen is, die God zonder enige middelen te gebruiken, aan iedereen van het menselijke geslacht tot een richtsnoer van zijn handel en wandel gegeven heeft**: maar daar benevens ook hierom, omdat de bevelen waar na wij ons leven moeten in stellen , daar vandaan zijnde afgehaald (*afgeleid*) , dezelfde zijn, die van de goddelijke Majesteit voor wetten van het koninkrijk der hemelen door onze Heere Jezus Christus en zijn heilige Profeten en de Apostelen zijn afgekondigd.

tragten uyt en met de H. Schriften te bevestigen.

II. Eerst ende voor alles fullen wy dan die plaatsen aanwyfen, in de welke genoegzaam bewezen word, dat de goddelyke wet in de regte reden bestaat en gelegen is. Dit wort in het gemeen uyt de Schrif bewezen. Psalm

37:30:31. *De mond des rechtveerdigen vermelt wijsheyd, en sijn tonge spreekt het regt. De Wet sijnes Gods is in sijn herte; sijne gangen sullen niet slibberen. Jerem. 31:33. Ik sal myne wet in haar binnenste geven, en sal die in haar herte schrijven. Psalm 19:8:9. De wet des Heeren is volmaakt, bekeerende de siele: de getuygenisse des Heeren is gewis, den slegten wijsheyd gevende. De beveelen des Heeren sijn regt, verblydende het herte: het gebod des Heeren is suyver, verlightende de oogen. Deut. 30:11. Dit selvige gebod, dat ik u heden gebiede, dat en is van u niet verborgen, en dat en is niet verre: vers 14. Want dit woord is seer na by u: in uwen monde, en in u herte, om dat te doen. Psalm 119:34. Geeft my't verstand, en ik sal uwe wet houden, ja ik sal se onderhouden met gantscher herten. en 105. U woord is een lamp voor mijnen voet, en een ligt voor mijn pad. Proverb. En by Johannes aan het eerste Hoofdstuk word Christus, die een wetgever selvs is, λόγος, dat is de Reden genaamt: en op het 9 vers word hy gesegt te sijn, het waaragtige licht, het welk*

bewijs

Identiteit rechte redes voorschriften en de bijbel.

Alle deze dingen zijn inderdaad niet

anders dan klare beschrijvingen van de rechte rede, de voorschriften waarvan voor natuurlijke Wetten moeten gehouden worden,

gelijk hier voren van ons genoegzaam

bewezen is.

Deel 2, 5: de heerschappij: ontstaat staat

1. Natuurrecht is recht tot alles.
2. Natuurwet \neq natuurlijke hartstochten
3. Geen overeenkomst zonder het zwaard.
4. Massa nodig.
5. Waarom dieren geen staat?

wedijver, algemeen = particulier belang, geen rede vermogen van de schijn, -
> eensgezindheid bij dieren natuurlijk.

Verdrag, waarbij men zijn wille aan de wille van een ander onderwerpt, die draagt aan een ander **over alle het recht van zijn krachten en middelen**: opdat hij, aan wie hij zich onderwerpt, daardoor zoveel macht mag krijgen, dat hij door vrees de wille van ieder tot enigheid en eendracht kan buigen.

Deel 2, 6: de rechten van de soeverein

De veiligheid is het enigste oogmerk , waarom de mensen zich aan anderen onderwerpen (doel van de staat is veiligheid). -> absoluut

Dwang (geen vrijheid)

Oorlog en zwaarmacht.

Onderwijs en godsdienst 'Daar en is bijna geen leerstuk , noch omtrent den godsdienst , noch omtrent de menselijke wetenschappen , waar geen verscheiden gevoelens in bespeurd worden , en uit welke daarna geen tweespalt, scheldwoorden, en eindelijk een oorlog uit ontstaan kan'. Paus?!

Eigendom

Ministers

Beloning

Hoofdstuk 7 en 10: de staatsvormen en hun beoordeling

Drie staatsvormen (geen goede of slechte).

1. Probleem vertegenwoordiging: vermenging privé belang en algemeen belang (monarchie dicht bij elkaar).
2. Mogelijkheid advies (raad onderworpen passies)
3. Constanter
4. Verdeeldheid in raad
5. Vleier bevoordeeld boven eerbare burger door de wil een man.
6. Kind

Hoofdstuk 8 en 9: ouderlijk en despotisch gezag (heer)

Aristoteles: verschil kind onderworpen aan de ouders, die regeren met het oog op het goed van een kind en de heer die regeert over de slaaf met het oog op het eigen goed.

Dienstknecht ofwel slaaf, en aan wie hij verbonden is, een Heer

Overeenkomst. Over kind bij wet, meestal man, maar zie de Amazonen.

Slaaf door verovering: natuurtoestand, tenzij in leven gelaten in ruil voor dienstbaarheid (beest, onderworpen louter door kracht).

Ongelijkheid en onvrijheid: slaaf gehoorzaamheid verschuldigd aan particulier.

Hoofdstuk 12: interne oorzaken die een staat uiteen doen vallen

Oorzaken opstand.

Denken dat ieder over zijn eigen goed mag oordelen. (geweten)

Geloof niet door studie en rede, maar inspiratie

Zelf bepalen onderdaan gehoorzaamheid.

Tirannen moord

Delen soevereiniteit

Ieder meester over zijn eigendom.

Verschil niet maken tussen volk en opstandige massa

Veel belasting

Opruiing door welsprekende volksmenners

Hoofdstuk 13: Plichten soeverein

Heil van het volk: nut

d.w.z goederen. Winst maken ambachtslieden.

Spionnen / leger

Onderwijs in politiek

In bedwang houden ambitieuzen. Geen partijvorming

Wetgever

Straffen alleen bij wet, bestrijding corrupte rechters

De bijbel bevestigt deze leer van de absolute soevereiniteit

Zijt dan alle menselijke ordeninge onderdanig , om des Heeren wille : hetzy de koning , als de opperste magt hebbende: hetzy den Stadhouderen als die van hem gezonden worden, tot straffe wel der kwaaddoenders , maar tot prijs der genen die goed doen: want alzo is het den wille Godts . Pet. 2:13 .

Tit. 3 : 2 . Vermaant haar dat zij de Overheden en de Magten onderdanig zijn

Dat ze haar gehoorzaam zijn.

En wat waren dit voor Magten en Overheden? Het waren de Magten en Overheden van die tijden, die van hare Onderdanen eenvoudiglijk begeerden gehoorzaam te zijn.

3. Overeenkomst en verschil tussen Spinoza en Hobbes

Invloed:

Hobbes in de Nederlanden (Bacon). Van Velthuysen

Jelles brief 50 natuurrecht onverkort handhaaf. Meer recht van overheid door meer macht.

Cuffeler.

Samen verboden

Gezag meetkunde, mechanicisme.

'Nieuwe filosofen'

Descartes verschil, maar ook Spinoza heeft kritiek..

overeenkomsten

1. Substantie categorieën beschouwingwijzen m.u.v. kwantiteit
2. Kennis uitgaande van verbeelding en argumentatieve kennis (wetenschap). Geen vrije wil.
3. Belang van emoties in de antropologie. Goed en kwaad uit de emoties afgeleid
4. Politiek gebaseerd op antropologie -> realisme
5. Belang voor vrede om predikanten onder gezag van staat te plaatsen.
6. Spinoza had van Hobbes De cive in zijn bezit. E4p35s

verschillen

1. Spinoza geen materialist
2. Spinoza ethicus: hoogste goed
3. Spinoza geen 'calvinist'
4. Politiek secundair. Kazemier

Mens sociaal wezen TP 2.15.

Wetenschap politiek

Verschil natuurrecht en natuurwet

Belang contract

Recht van opstand

Democratie

Vrijheid van filosoferen